

Strategier för en integrerad förståelse av våld i nära relationer för blivande socionomers framtida yrkesutövning

Katarina Hjortgren, Björn Johansson, Åsa Källström

Katarina Hjortgren, universitetsadjunkt i socialt arbete, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet. E-post: katarina.hjortgren@oru.se

Björn Johansson, docent i socialt arbete, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet. E-post: bjorn.johansson@oru.se

Åsa Källström, professor i socialt arbete, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet. E-post: asa.kallstrom@oru.se

Socionomprogrammet är en professionsutbildning som ger en bred kompetens att utöva kvalificerat socialt arbete. År 2018 infördes ett nytt examensmål enligt vilket den studerande för att erhålla socionomexamen ska "visa kunskap om mäns våld mot kvinnor samt våld i nära relationer". Att implementera nya examensmål innebär både möjligheter och utmaningar. Denna artikel beskriver erfarenheter från ett utvecklingsarbete, tankar som väglett undervisningens innehåll, pedagogik och momenten som infördes och vidareutvecklades.

Vi rekommenderar: 1) Att ha en övergripande strategi hur det nya kunskapsområdet ska struktureras, 2) att programansvarig tar ett övergripande ansvar för progressionen, 3) att kunskapsområdet integreras med centrala yrkes-specifika färdigheter samt 4) att dilemman med att implementera nya mål synliggörs.

The Social work program is a professional education providing a broad competence for practising qualified social work. In 2018, a new objective was introduced, according to which the student to obtain the degree shall show knowledge about men's violence against women and violence in close relationships. This article describes experiences from a development work, thoughts that guided the content and pedagogy of teaching, elements that were introduced and further developed.

We recommend: 1) To have an overall strategy for how to structure the new knowledge field, 2) that the program coordinator takes overall responsibility for the progression, 3) that the knowledge field is integrated with key profession-specific skills and 4) that the dilemma of implementing new objectives is made visible.

Inledning

Socionomprogrammet är en professionsutbildning som ger en bred kompetens att utöva kvalificerat socialt arbete med människor i olika livssituationer. För att erhålla socionomexamen ska studenten enligt examensmålen i Högskoleförordningen (SFS 1993:100) bland annat visa sådan kunskap och förmåga som krävs för självständigt socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå. Det handlar bland annat om att visa kunskap om områdets vetenskapliga grund, om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, visa kunskap om och förståelse för samspelet mellan individers och grupper sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga i förhållande till samhälleliga och andra bakomliggande faktorer, samt barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser. Därtill ska studenten också visa sådan färdighet och förmåga som krävs för att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i samarbete med de människor som berörs, genom att visa förmåga att tillämpa relevanta författningar i synnerhet inom det sociala området, att förstå, utreda och analysera sociala processer och problem, att identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser på individ-, grupp- och samhällsnivå, samt att med helhetssyn på människan göra åtgärdsbedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna.

År 2018 infördes ett nytt examensmål i Högskoleförordningen om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer inom ett flertal professionsutbildningar (SFS 2017:857 och SFS 2018:1135). Enligt det nya examensmålet anges det explicit att den studerande för att erhålla socionomexamen ”ska visa kunskap om mäns våld mot kvinnor samt våld i nära relationer”.

Att implementera nya examensmål inom ramen för redan existerande program innebär både möjligheter och utmaningar. Det handlar om att identifiera och avgränsa relevant utbildningsinnehåll och att utveckla examinationsuppgifter och bedömningskriterier som säkerställer att studenterna tillägnar sig de kunskaper som anges i det nya examensmålet, samtidigt som det ”nya” inte får tränga undan annat innehåll och kursmoment som är nödvändiga för att studenterna ska erhålla den kompetens i övrigt som socionomer behöver i sin yrkesutövning.

Denna artikel beskriver kort de tankar som väglett upplägget av undervisningen inom socionomprogrammet, dess innehåll och den pedagogik som präglar de moment som infördes, tydliggjordes och vidareutvecklades på berörda kurser, erfarenheterna från genomförandet av detta utvecklingsarbete och förändringar som gjorts med fokus på progression, relationen till övriga examens- och kursmål, samt vilka kompetenser socionomer behöver i sin yrkesutövning.

Baserat på dessa erfarenheter avslutas artikeln med ett antal rekommendationer för hur undervisning om våld i nära relationer kan utformas i utbildningen av socionomer i syfte att främja en integrerad förståelse för kunskapsområdet inför den framtida yrkesutövningen.

Förutsättningar för måluppfyllelse och progression

Förståelse för innebörden av våld i nära relationer, dess orsaker och konsekvenser utgör ett viktigt kunskapsfält för socialt arbete som ämne. Våldsutsatthet är dessutom ett centralt område i socionomers yrkesutövning och har därför på olika sätt redan tidigare behandlats inom ramen för olika kursmoment i socionomprogrammet med utgångspunkt i redan existerande examensmål. Ända sedan 2001 stipulerar Socialtjänstlagen att socialnämnden bör verka för att den som utsatts för brott får stöd och hjälp samt särskilt beakta kvinnor som är eller har varit utsatta för våld i hemmet (SFS 2001:453). År 2006 inkluderades även barn som bevittnat våld av eller mot närstående (SFS 2006:936). Införandet av examensmålet föranledde dock en genomlysning av hur kunskapsområdet behandlas inom olika kurser i programmet, med fokus på frågorna vad, hur och varför. Då flera av de disputerade lärarna inom enheten för socialt arbete vid Örebro universitet har mångårig erfarenhet av forskningsfältet och flera av adjunkterna har erfarenhet av att arbeta kliniskt med dessa frågor, framförallt inom socialtjänstens verksamhetsområde, finns det inom ämnet resursmässigt goda förutsättningar att bedriva kvalificerad undervisning om dessa frågor. Utmaningen här var att samordna och tillvarata den samlade kompetensen, dels i syfte att säkra en tydlig forskningsanknytning, dels för att främja studenternas förutsättningar att utveckla olika yrkesspecifika färdigheter gällande bland annat utredning och bedömning samt rättstillämpning. Även om det nya examensmålet enbart är ett kunskapsmål var vår ambition att tydligt koppla det till övriga examensmål för att bidra till en integrerad förståelse. I syfte att säkra en tydlig progression var vår målsättning därför att kunskapsområdet våld i nära relationer skulle utgöra ett återkommande tema i olika kurser i utbildningen.

Genomlysningen av hur frågor om våld i nära relationer behandlades i utbildningen vid tidpunkten för examensmålets införande visade att undervisningens upplägg inte till fullo säkrade varje students kunskaper inom området utan till stor del byggde på moment som var utformade så att studenterna inom ramen för ett kursmoment hade möjlighet att välja tema. Kunskapen om våld i nära relationer var inte heller explicitgjorda i kursmålen utan ingick i mer övergripande formuleringar såsom ”visa kunskap om orsaker till och konsekvenser av utsatthet...”. Genomlysningen visade även att lärarkollegiets kunskaper om hur frågor om våld i nära relationer behandlades i olika kurser behövde öka, något

som skulle kunna förbättras genom en programövergripande strategi gällande progressionen för undervisningen inom området.

Vår bedömning var att socionomstudenterna i första hand behövde kunskap inom tre områden: 1) grundläggande kunskap om hur våld i nära relationer kan förstås och förklaras, 2) konsekvenser av våld i nära relationer och om olika former av insatser 3) juridiska frågeställningar samt frågor gällande utredning- och bedömning inom socialtjänstens myndighetsutövning. Dessa tre områden behandlas i nämnd ordning. Under programmets första termin beaktas det i relation till frågor om människors livsvillkor i ett samhällsligt perspektiv med utgångspunkt i olika sociologiska perspektiv. På termin 2 uppmärksammas hederrelaterat våld inom ramen för kursen *Socialt arbete i en globaliserad värld*. På termin 3 i kursen *Människans utveckling, utsatthet och psykosociala insatser* utvecklar studenterna sin förmåga att analysera konsekvenser av olika former av våldsutsatthet och förmågan att kritiskt granska och värdera insatser. På termin 4 i kursen *Juridik i socialt arbete* diskuteras olika rättsliga problemställningar bl.a. i relation till riskbedömningar och barns behov av skydd, samt kritisk utredningsmetodik och frågor gällande handläggning och dokumentation.

Nedan följer en beskrivning av de centrala teman som behandlas i undervisningen och hur arbetet med revideringar av kursplanerna bidragit till att explicitgöra vilka kunskaper och färdigheter om våld i nära relationer studenterna förväntas tillägna sig under utbildningen.

En övergripande tankemodell

Den övergripande tankegången när det gäller socionomprogrammets upplägg, kursernas innehåll och progression i allmänhet och det nya examensmålet i synnerhet har varit att närma sig en problematik genom att ta utgångspunkt i ett systemteoretiskt eller socialekologiskt perspektiv omfattande en föreställning om en stratifierad verklighet uppdelad i olika nivåer (från mikro- till makro-nivå). Studenterna får under utbildningen arbeta med examinationsuppgifter som på olika sätt tar sin utgångspunkt i denna övergripande tankemodell av en stratifierad verklighet (se t.ex. Bronfenbrenner, 1979; Brante, 2001). Perspektivet har varit vägledande för utformningen av kursernas teoretiska innehåll och specifika fokus, vilket exempelvis kan handla om individens psykiska eller psykosociala förutsättningar, interpersonella relationer, institutionella förutsättningar eller internationella och globala processer. Syftet med att närma sig en problematik med utgångspunkt i en övergripande tankemodell om en stratifierad verklighet är dels att ge studenterna vägledning och verktyg att närma sig komplexa problem med utgångspunkt i olika perspektiv parallellt, dels att motverka förenklingar och reduktionism, d.v.s. att endast söka förklaringar till

problem hos den enskilda individen, i relationen eller i samhällsstrukturerna. Det övergripande perspektivet är inte bara vägledande när det gäller förståelsen av sociala processer och problem, utan också när det gäller att identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser. Det handlar härvidlag om att efterhand öka komplexiteten och progressionen genom att börja med ett fokus på förståelse, förekomst och upptäckt till ett fokus på insatser och stöd och hur dessa är relaterade till varandra.

Att förstå våld i ett samhällsperspektiv

På socionomprogrammets första termin 1, *Socialt arbete som vetenskap och profession*, introduceras studenterna i det sociala arbetet som akademiskt ämne, forskningsfält och praktik. Under kursen fokuseras hur strukturer i samhället formar människors livsvillkor. I kursplanen infördes fr.o.m. höstterminen 2018 kursmålet ”visa förmåga att beskriva olika former av våld i nära relationer, såsom mäns våld mot kvinnor, samt relatera detta till utsatthet, normer och maktstrukturer” och följande texter tillkom i den obligatoriska litteraturlistan: BRÅ:s rapport *Brott i nära relationer - en nationell kartläggning* (2014) samt en artikel av Jewkes, *Intimate partner violence: causes and prevention* (2002). Argumentet för valet av Jewkes artikel var att den ger en översiktlig bild av våld i nära relationer satt i relation till flera av de övriga ämnen som behandlas under kursen. Målsättningen är att socionomstudenterna under den inledande terminen ska tillägna sig grundläggande kunskaper om och förståelse för innebörden av våld i nära relationer, hur det kan förstås och upplevas. Huvudsakligen fokuseras våld i ett samhällsperspektiv bland annat kopplat till normer och värderingar. Centralt i undervisningen är att bidra till att utveckla förståelse för våldets mekanismer, mönster av makt och kontroll, samt kunskaper om olika gruppers särskilda utsatthet, exempelvis barn, äldre och personer med funktionsnedsättning. Frågorna behandlas bland annat i anslutning till diskussionen om mänskliga rättigheter samt relateras till lagstiftning gällande skydd mot diskriminering. Under arbetet med kursutvecklingen sker en fortsatt dialog mellan kursansvarig och föreläsare där vikten av att fokusera undervisningens innehåll och upplägg till kursens centrala teman i övrigt betonas, vilket antas bidra till en tydligare integrering mellan kursmål, föreläsningar och tillhörande seminarieuppgifter.

Våldets konsekvenser för barn och vuxna

I kursen *Människans psykosociala utveckling och förändring* ska socionomstudenterna tillägna sig kunskap om människans utveckling i ett livsloppsperspektiv samt utveckla förmågan att med utgångspunkt i psykologisk, socialpsykologisk samt systemteoretiska perspektiv kunna analysera hur olika former av utsatthet på-

verkar denna. I denna kurs reviderades ett av de befintliga kursmålen höstterminen 2018, som ett resultat av genomlysningen av undervisningen, genom att våld i nära relationer lades till de övriga områdena som behandlas under kursen; barn och ungas utveckling, föräldraskap, missbruk, funktionsnedsättning, kriminalitet, psykisk ohälsa samt åldrande. I den kursplanens obligatoriska litteraturlista infördes samtidigt boken *Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar* (2014) av Heimer med kollegor. Några terminer senare förstärktes litteraturlistan ytterligare med Johanssons och Källströms bok *Barns och ungas utsatthet - Våld och kränkningar i barns och ungas relationer* (2019). Förutom vilka konsekvenser olika former av våld kan medföra och de utsattas coping-strategier diskuteras också samhällets ansvar för våldsutsatta och våldsutövare. Under kursen görs också en genomgång och kritisk granskning av det vetenskapliga stödet för olika typer av skyddsbedömningar och stödinsatser för barn, utsatta kvinnor samt för förövare. Vidare betonas vikten av olika former av förebyggande insatser för att motverka våld i nära relationer med särskild fokus på barn- och ungas skolsituation, bland annat genom att uppmärksamma frågor om bemötande och utvecklingen av normer och värderingar.

Rättslig reglering och socialtjänstens ansvar

Under kursen *Juridik i socialt arbete* utvecklar socionomstudenterna sin kunskap om och förmåga att planera, genomföra, dokumentera och följa upp sociala utredningar, och insatser, med utgångspunkt i kritisk utredningsmetodik, tillämplig lagstiftning och relevant vetenskaplig metod, samt med ett professionellt förhållningssätt. I kursen behandlas juridiska frågeställningar relaterat till våld i nära relationer exempelvis olika former av brott såsom grov kvinnofridskränkning. Under kursen tillägnar sig socionomstudenterna kunskaper om handläggning och myndighetsutövningen med fokus på socialtjänstens ansvarsområde, vilket bland annat inkluderar risk- och skyddsbedömningar, samt familjerättsliga problemställningar. Höstterminen 2018 infördes även i denna kurs ett nytt kursmål som uttryckligen anger att frågor om våld i nära relation ska behandlas i kursen. I kursplanen framkommer att den studerande ska ”visa kunskap om och förståelse för vad våld i nära relationer innebär för handläggning och risk- och skyddsbedömningar i socialt arbete”. Samtidigt infördes följande obligatorisk litteratur: boken *Våld i barnavårdsutredningar: Om socialtjänstens ansvar och viljan att veta* (2017) av Mattson, samt Socialstyrelsens handbok *Våld – Handbok och socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer* (2016). Inför vårterminen 2020 reviderades det kursmål som behandlar frågor om våld i nära relation till ”kunna identifiera, beskriva och bedöma risk och skyddsfaktorer vid våld i nära relation med utgångspunkt i individuella, situa-

tionella och kontextuella perspektiv”. Inom ramen för kursen behandlas utöver ovanstående ett flertal frågeställningar av relevans för det sociala arbetet med människor i utsatta livssituationer där våld förekommer, såsom anmälningsskyldigheten vid misstanke om att barn far illa, sekretessbestämmelser, möjligheten att göra polisanmälan vid misstanke om vissa brott, samt behovet av samverkan mellan olika samhällsinstanser.

Slutsatser och rekommendationer

Införandet av det nya examensmålet föranledde således en genomlysning av hur undervisningen om våld i nära relationen behandlades inom socionomprogrammets kurser. Kunskapsområdet uppmärksammades och blev föremål för dialog i lärarkollegiet kring frågorna om vad, hur och varför. Detta resulterade i att frågan om våld i nära relationer synliggjordes i kursplaner genom att specifika kursmål och litteratur infördes. I dagsläget återstår arbete med att regelbundet följa upp, vidareutveckla och precisera examinationsuppgifter och bedömningskriterier för att mer specifikt tydliggöra och identifiera vilka kunskaper och färdigheter gällande frågor inom kunskapsområdet våld i nära relationer som är mest prioriterade att socionomstudenterna tillägnar sig under utbildningen, för att på bästa möjliga sätt vara förberedda för den kommande yrkesutövningen. Mot bakgrund av erfarenheterna från det utvecklingsarbete som genomförts, och som alltså fortfarande pågår, och de utmaningar och behov införandet av ett nytt examensmål bidragit till att identifiera skulle vi vilja ge ett antal rekommendationer. Det handlar om:

- att ha en övergripande strategi för vad i det aktuella kunskapsområdet som ska behandlas inom olika kurser, hur det ska struktureras och varför
- att programansvarig tar ett övergripande ansvar, dels för att minimera risken att nya examensmål inte prioriteras tillräckligt av kursansvariga, dels för att säkerställa att progressionen på utbildningen upprätthålls och inte uteblir p.g.a. bristande insikt i vad studenterna har med sig från tidigare terminer
- att kunskapsområdet integreras med centrala yrkesspecifika färdigheter, samt
- att dilemman och utmaningar med att implementera och integrera nya mål i befintliga kursmoment genom att tillföra nya inslag utan att befintligt innehåll egentligen minskar, uppmärksammas och problematiseras med berörda lärare.

För att skapa så goda förutsättningar som möjligt för studenterna att under utbildningstiden inte enbart tillägna sig kunskaper om våld mot kvinnor och våld

i nära relationer, utan även utvecklar sin förmåga att utöva kvalificerat socialt arbete med människor som utsatts för eller bevittnat våld, eller med de som utövat våld i nära relationer, är det nödvändigt att dessa kunskaper integreras med centrala yrkesspecifika färdigheter såsom utrednings- och samtalsmetodik och rättstillämpning.

Referenser

- Brante, Thomas (2001). Consequences of Realism for Sociological Theory-Building. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 31:2, 167-195.
- Bronfenbrenner, Urie (1979). *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- BRÅ (2014). *Brott i nära relationer - en nationell kartläggning*. (Rapport 2014:8). Brottsförebyggande rådet. https://www.bra.se/download/18.9eaaede145606cc8651ff/1399015861526/2014_8_Brott_i_nara_relationer.pdf
- Heimer, Gun, Björck, Annika & Kunusson, Chrystal (red) (2014). *Våldsutsatta kvinnor - samballets ansvar*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 1993:100. *Högskoleförordningen*, HF. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100
- Jewkes, Rachel (2002). Intimate partner violence: causes and prevention. *The Lancet* 359:9315, 1423–1429. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11978358/>
- Johansson, Björn & Källström, Åsa (red) (2019). *Barns och ungas utsatthet - Våld och kränkningar i barns och ungas relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Mattsson, Tina (2017). *Våld i barnvårdsutredningar: Om socialtjänstens ansvar och viljan att veta*. Malmö: Gleerups.
- SFS 2017:857. *Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100)*. <https://svenskforsattningssamling.se/doc/20181503.html>
- SFS 2018:1135. *Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100)*. <https://svenskforsattningssamling.se/doc/20181503.html>
- Socialstyrelsen (2016). *Våld – handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2016-6-37.pdf>
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlagen*, SoL. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453
- SFS 2006:936. *Lag (2006:936) om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)*. <https://svenskforsattningssamling.se/doc/20181282.html>